

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty
6 (12), Güz / Autumn 2019, 314-325.

“YENÂBİÜ'L-YAKÎN FÎ İHYÂİ ULÛMİ'D-DÎN” ADLI ESERİN MÜELLİF TESPİTİ
Determination of Author of The Work “Yenâbü'l-Yakın Fı İhyâi Ulûmı'd-Dın”

Yasin KARAKUŞ

Öğrt. Gör. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü,
Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı; e-Mail: ykarakus78@gmail.com, ORCID NO: 0000-0003-4446-0650.

Hakemler / Referees:

Doç. Dr. Talip AYAR / Bolu AİBÜ İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğrt. Üyesi M. Salim GÜVEN / Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 31 Ekim / October 2019
Kabul Tarihi / Accepted: 29 Aralık/December 2019
Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık/December 2019
Cilt / Volume: 6 **Sayı / Issue:** 12 **Sayfa/ Pages:** 314-325.

Atf / Cite as: Karakuş Yasin“Yenâbü'l-Yakîn Fî İhyâi Ulûmı'd-Dîn” Adlı Eserin Müellif Tespiti.
[Determination of Author of The Work “Yenâbü'l-Yakın Fı İhyâi Ulûmı'd-Dın]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty*. 6/12, (2019): 314-325.

<http://doi.org/10.17859/pauifd.640654>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, İthenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with İthenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.
www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD, 6 (12) 2019: 314-325

“YENÂBİÜ'L-YAKÎN FÎ İHYÂİ ULÛMİ'D-DÎN” ADLI ESERİN MÜELLİF TESPİTİ

Yasin KARAKUŞ*

Öz

Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığında 2574 numara ile kayıtlı olan, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir eserdir. Eser, muhtelif kaynaklarda Bostanzâde Mehmed Efendi'ye ait bir *İhya'u ulûmi'd-dîn* tercümesi olarak geçmektedir. Eserle ilgili yapılan çalışmalarda öncelikle eserin kaynaklardaki bilgilerinin doğru olup olmadığı araştırılmış ve eserin içeriği ile kayıtlardaki bilgileri arasında bazı tutarsızlıklar bulunduğu anlaşılmıştır. Özellikle eserin Osmanlı padişahı Sultan I. Ahmed'e sunulduğu ifade edilmesine rağmen Bostanzâde Mehmed Efendi'nin, Sultan I. Ahmed tahta çıkmadan önce vefat etmiş olması bu tutarsızlıklardan biri olarak görülmüştür. Bu tutarsızlıkların giderilmesi amacıyla esere ait farklı nüshalar araştırılmış, eserin kime ait olduğu tespit edilmeye çalışılmış ve bunun bir *İhya'u ulûmi'd-dîn*'in tercümesi olup olmadığı araştırılmıştır. Eserin müellifi ile ilgili yapılan çalışmalarda, eserde yer alan şiiirlerden üçünde “Mehmed/Muhammed” ismi tespit edilmiştir. Bu ismin eserin müellifi olduğu kanaatindeyiz. Eserin Sultan I. Ahmed'e sunulduğu bilgisinden yola çıkarak o dönemde yaşamış bu isimdeki şairler araştırılmış ve özellikle iki isim ön plana çıkmıştır. Bunlar Hocazâde Mehmed Efendi ve Hocazâde Mehmed Esad Efendi'dir. Makalede bu isimlere ait kayıtlardaki bilgiler ve eserler incelenmeye, konumuz olan eserle ilgili benzerlik ve farklılıklar ortaya konularak müellif tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İhyâ, İmam Gazali, Bostanzâde Mehmed Efendi, tercüme.

DETERMINATION OF AUTHOR OF THE WORK “YENÂBİÜ'L-YAKIN FI İHYÂİ ULÛMİ'D-DIN”

Abstract

“Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn” XVI. at the end of the century, is an artifact of written in Ottoman Turkish. We have the only copy in the library, the Suleymaniye Library, Fatih no 2574 is registered. Work, especially in the writings of Imam Ghazali, and introduced “Bostanzade Mehmed Efendi” various sources that provide information about the work of Imam Ghazali, and Imam Ghazali's “İhyâ'u ulûmi'd-dîn” was introduced as a translation.

* Öğrt. Gör. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı; ykarakus78@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4446-0650.

In the studies carried out on the work, first of all, it has been investigated whether the information of the work is correct or not. As a matter of fact, in our preliminary researches, it is seen that there are some inconsistencies between the content of the work and the information in the records.

Especially, work presented to Ottoman Sultan I. Ahmed, however, Bostanzâde Mehmed Efendi passed away before Sultan I. Ahmed. So this has been seen as one of the inconsistencies. In order to eliminate these inconsistencies, different copies of the work have been searched, it has been tried to determine who the work belongs to and whether it is a translation of *Ihya' u Ulûmi' d-dîn*.

In the studies conducted on the author of the work, the name "Mehmed / Muhammed" was identified in three of the poems included in the work. We believe that this name is the author of the work. Based on the information that the work was presented to Sultan Ahmed I, poets of this name who lived in that period were researched and especially two names came to the fore. These are Hocasâde Mehmed Efendi and Hocasâde Mehmed Esad Efendi. In this article, the information and works in the records of these names are examined, and the similarities and differences related to the subject work are tried to be determined by the author.

Keywords: *Ihya*, Imam Ghazali, Bostanzâde Mehmed Efendi, translation.

STRUCTURED ABSTRACT

"*Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi' d-dîn*" XVI. at the end of the century, is an artifact of written in Ottoman Turkish. We have the only copy in the library, the Suleymaniye Library, Fatih no 2574 is registered. Work, especially in the writings of Imam Ghazali, and introduced "Bostanzade Mehmed Efendi" various sources that provide information about the work of Imam Ghazali, and Imam Ghazali's "*İhyâ' u ulûmi' d-dîn*" was introduced as a translation.

In the studies carried out on the work, first of all, it has been investigated whether the information of the work is correct or not. And, there has been a need for the study of this work due to the contradictory information in its recent sources. Since detailed information about the work is given in a separate study, only the determinations related to the author of the work are emphasized here.

The information given before can be summarized as follows. Although these sources refer to *İhyâ' u Ulûmi' d-dîn* as a translation, it was found that this was not a one-to-one translation of *İhyâ' u Ulûmi' d-dîn*. In the work, there are verses, hadiths and some narratives that are considered important in *Ihya* and related to the subjects.

There are poems written in Turkish, Arabic and Persian. In these poems written by Aruz, the author has summarized the subject as prose in verses and verse forms such as continental and mesnevi, and gave supportive information from time to time. The author stated what the name of the work would be in the reason of work section of the work and stated that he would write his work in 33 books (chapters) by giving a directory. However, we have only 11 books (chapters). However, we did not find any work that could be a continuation of the work and a different copy.

The author of the work could not be determined exactly, but it was confirmed that the work could not belong to Bostanzâde Mehmed Efendi. Thus, Sultan Ahmed I lived between 18 April 1590 and 22 November 1617 and became Sultan on 21 December 1603. Bostanzâde Mehmed Efendi lived between 1535-36 and 1 April 1598. In this case, it is not possible for Bostanzâde Mehmed Efendi to present his work to Sultan Ahmed I. In addition, no statement indicating that it belongs to Bostanzâde Mehmed Efendi could not be found in the reason of copyright section of the work or in the sections before starting to examine the subjects of İhyâ. However, in the reason of copyright section, it is written that the work was presented to the Ottoman sultan Sultan Ahmed I, although it was not mentioned by the author.

In the studies conducted on the author of the work, the name “Mehmed / Muhammed” was identified in three of the poems included in the work. We believe that this name is the author of the work. Based on the information that the work was presented to Sultan Ahmed I, poets of this name who lived in that period were researched and especially two names came to the fore. These are Hocasâde Mehmed Efendi and Hocasâde Mehmed Esad Efendi. In a poem called “İbtihâcü't-Tevârih” written by Hocasâde Mehmed Efendi with his father and brother, he explicitly mentioned his name as “Muhammad”. The fact that İbtihâcü't-Tevârih is the same as the work we have examined in terms of the way it is written increases the opinion that the author may be Hocasâde Mehmed Efendi.

This work, Istanbul University, Faculty of Divinity, Department of Turkish-Islamic Literature, Dr. Bünyamin Ayçiçeği under the supervision of a doctoral thesis. And this work, which was also studied as a doctoral thesis, was first introduced to the scientific world with a statement. However, in the following period, new findings were obtained and important information about the identity of the author was determined. It is aimed to evaluate the new information obtained as an article and share it with the scientific world and to ensure the full introduction of the work.

GİRİŞ

Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn adlı eser, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığında 2574 no ile kayıtlı olup; özellikle İmam Gazzâlî'nin (ö. 1111) tanıtıldığı yazılarda ve Bostanzâde Mehmed Efendi (ö. 1598) hakkında bilgi veren muhtelif kaynaklarda Bostanzâde Mehmed Efendi'nin eseri ve İmam Gazzâlî'nin *İhyâ'u ulûmi'd-dîn*'in bir tercümesi olarak tanıtılmıştır.¹ Benzer şekilde Sadık Yazar da Gazzâlî'nin Türkçeye tercüme edilen eserlerini tanıttığı yazısında söz konusu eserin *İhyâ'*nın bir tercümesi olduğunu ve Bostanzâde Mehmed Efendi'ye ait olduğunu ifade

¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Yay. Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 1/287; Hilmi Ziya Ülken, “Gazalının Bazı Eserlerinin Türkçeye Tercümeleleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9 (1961), 59-69; Mehmed İpşirli, “Bostanzade Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/311; Mustafa Çağrı, “İhyâ'u Ulumi'd-din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/340-341.

etmiştir.² Ancak kaynaklardaki bilgilerle eser üzerine yapılan ön araştırmalar arasında, özellikle eserin müellifi konusunda, birtakım tutarsızlıklar görülmüştür.

Eser, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim dalında Dr. Öğretim Üyesi Bünyamin AYÇİÇEĞİ danışmanlığında tarafımızdan doktora tezi olarak incelenmektedir.

2. “Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn” Adlı Eserin Özellikleri

Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn adlı eserle ilgili tespit edilen bilgilerin bir kısmı daha önce tarafımızdan bir bildiri halinde araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.³ Bu bilgileri kısaca şöyle özetleyebiliriz.

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığında 2574 no ile kayıtlıdır ve tek nüshadır. Söz konusu kaynaklarda *İhyâ'u ulûmi'd-dîn*'in bir tercümesi olarak geçmesine rağmen bunun *İhyâ'u ulûmi'd-dîn*'in bire bir tercümesi olmadığı tespit edilmiştir. Eserde, konularla ilgili *İhyâ'*da geçen ve müellifçe önemli görülen ayet, hadis ve birtakım rivayetler yer almaktadır.

Eserde Türkçe, Arapça ve Farsça yazılmış şiirler de mevcuttur. Aruzla yazılmış bu şiirlerde müellif mensur olarak anlattığı konuyu beyitlerle ve kıta, mesnevi gibi nazım şekilleriyle yer yer özetlemiş yer yer konuyu destekleyici bilgiler vermiştir.

Müellif, eserin sebep-i telif bölümünde eserin isminin ne olacağını söylemiş ve bir fihrist vererek eserini 33 kitap (bölüm) halinde yazacağını belirtmiştir. Ancak elimizdeki nüshada sadece 11 kitap (bölüm) yer almaktadır. 11. kitaptan sonra müellif padişah için dua ifade eden bir şiir yazarak eseri sonlandırmıştır. Dolayısıyla müellifin bu eseri 11 kitap (bölüm) olarak 3 cilt halinde yazmayı planladığı düşünülmektedir. Ancak yaptığımız araştırmalarda hem eserin devamı niteliğinde olabilecek herhangi bir esere hem de farklı bir nüshasına rastlanmamıştır. Bu konu hakkında da araştırmalar devam etmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere bu konularla ilgili daha önce ayrıntılı bilgi verildiği için bu çalışmada sadece eserin müellifi ile ilgili tespitler üzerinde durulacaktır.

3. Eserin Müellifi

Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn adlı eserin kime ait olduğu konusu ihtilaflıdır. Nitekim kaynaklarda eserin Bostanzâde Mehmed Efendi'ye ait olduğunun ifade edilmesine karşın, 2015 yılında Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından yayınlanan, tercüme ve şerhi Yusuf Sıdkî el-Mardinî (ö.1319/1902) tarafından yapılan “Mesîru umûmi'l-muvahhidîn şerh u terceme-i kitâb-ı İhyâu ulûmi'd-dîn” adlı çalışmanın “Giriş” bölümünde mezkûr eserin Bostanzâde Mehmed

² Sadık Yazar, “Gazali'nin XIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Batı Türkçesinde Tercüme Edilen Eserleri”, *Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi*, 31/2 (2011), 73.

³ Yasin, Karakuş “Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi Ulûmi'd-dîn Adlı Eser Hakkında Bazı Tespitler”, *Çukurova II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi*, ed. Seyithan Seydoşoğlu vd. (Adana: İksad Yayınları, 2019), 1/191-197.

Efendi'ye ait olamayacağı ifade edilmiştir.⁴ Yaptığımız araştırmalara göre bizim de kanaatimiz bu yöndedir.

Şöyle ki Sultan I. Ahmed 18 Nisan 1590 ve 22 Kasım 1617 tarihleri arasında yaşamış ve 21 Aralık 1603'te padişah olmuştur. Bostanzâde Mehmed Efendi ise 1535-36 ve 1 Nisan 1598 tarihleri arasında yaşamıştır. Bu durumda Bostanzâde Mehmed Efendi'nin eserini Sultan I. Ahmed'e sunması mümkün görünmemektedir. Ayrıca eserin sebab-i telif bölümünde ya da *İhyâ'*nın konularını incelemeye başlamadan önceki bölümlerinde, Bostanzâde Mehmed Efendi'ye ait olduğunu gösteren herhangi bir ifade de tespit edilememiştir.

Sebeb-i telif bölümünde, yazmanın kim tarafından yazıldığı zikredilmemekle birlikte Osmanlı padişahı Sultan I. Ahmed'e sunulduğu şu şekilde ifade edilmektedir:

“Nigâh-bân-ı şerî'at-i Ağmediyye. Çâfîz-ı ğavme'-i şariķat-i Muğammediyye. Mihr-i evc-i izzamet ve iclâl-i âfitâb-ı sipih-i şevket ü iķbâl. Kâsirü'l-ekâsire. Ve ķahrâmânü'l-ķurûm. Sulşânü'l-~Arab ve'l-~Acem. Ve'r-Rümül-müşerref bi-ġizmeti'l-ġarameyni'l-muġteremeyn el-mübtehic bi-nażm-i umûru'l-maķameyni'l-mu'azżemeyn mâlikü'l-memâlik ve's-sulşânü'l- bâhir vârisü'l-ġilâfetil-~uzmâ an-kâbiri'l-mü'eyyid mine'l-mülki'l-mennân el-muvaffaķ bi'l-hâm e'r-Rabbü'l-müstē ān mu'izzü'd-dîn ve'd-dünyâ ġiyâşe'l-ġalķ fi'l- ālem. E's-sulşân ibni's-sulşân e's-sulşân Ağmed Ĥân ġarres-Allāhu Te'ālâ mülkehû mimmen asā vü ġân. Ec'al Allāhümme żilâl-i ~adlihi ve rā'ifetihî memdüden ~ale mefâriķi'l-enâmi ve ebbede zâtehû fi seriri'l-ġilâfeti medeşşühuru ve'l-eyâm âmin âmin bi-câhi'n-nebiyyi'l-~emîn ġaķķan bir şehr-i yâr-ı feride'-i dâd-endiş ve bir cihân-dâr-ı güzide'-i ~adâlet-ķiş dir ki emr-i şer' ezher bi-~aynihi icrâ olunmaķ dergâh-ı mâ'delet-penâhlarına ve mücib-i ~uķûbet olan şerr-i bi-ġad ve iġkâm-ı ağkâm-ı dîn-i ebher yirlü yiründe imlâ olunmaķ eyyâm-ı ~adâletlerine menşûşdur.”⁵

Bunun dışında eserin [300b] sayfasındaki şiirde Sultan Ahmed'in adı geçmektedir:

Mü'eyyid eyle sen Sulşan Ahmed'i sen
Virüp nuşretle ~izz-i sermedi sen⁶

Yine eserin [357b] sayfasındaki şiirde de Sultan Ahmed'in adı geçmektedir:

İllâ ey şâh-ı devrân Ĥân-ı Ağmed

⁴ Yusuf Sıdki el-Mardinî, “Mesiru umumi'l-muvahhidin şerh u terceme-i kitâb-ı İhyâu ulûmi'd-din İhya Tercüme ve Şerhi”, Yay. Haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 15-16.

⁵ *Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Kitaplığı, 2574), 5b.

⁶ *Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn* (Fatih Kitaplığı, 2574), 300b.

Ħudā kılsun seni dā'im mü'ebbed⁷

Bu bilgiler ışığında daha evvel belirtildiği gibi söz konusu eserin Bostanzâde Mehmed Efendi'ye ait olamayacağı aşikârdır. Zira Sultan Ahmed ile Bostanzâde'nin yaşadıkları dönemler farklılık arz etmektedir.

Müellifin kim olduğu konusunda ilgili olarak öncelikle eserdeki şiirler taranmış ve bir isim ya da mahlas aranmıştır. Bunun sonucunda eserin üç yerinde şiirlerde bir isim tespit edilmiştir.

İlki, eserin [299b-300a] numaralı sayfalarındaki bir şiirde geçmektedir. Şiir 13 beyitten oluşmakta ve 11 ve 13. beyitlerinde "Muhammed/Mehmed" ismi yer almaktadır. Beyitler şu şekildedir:

Yine ʿafvîñ umar her dem Muğammed
Kemāl-i fazlıñı ister o bi-ğad

Diriğ itme İlahi luşfi andan
Anıñ tağşîrine kıлма nažar sen

Günāh u cürmüne yoğdur anıñ ğad
Şefāʿat ister Ağmed'den Muğammed⁸

İkincisi, [340a-341b] numaralı sayfalardaki bir şiirde geçmektedir. Buradaki şiir 4 beyitten oluşmakta ve 3. beytinde "Muhammed/Mehmed" ismi yer almaktadır. Beyit şu şekildedir:

Şağın ğubb-ı cihāndan ey Muğammed
Umarım kim şefāʿat kıla Ağmed⁹

Üçüncüsü de [349b] numaralı sayfadaki bir şiirde geçmektedir. Buradaki şiir 3 beyitten oluşmakta ve 3. beytinde "Muhammed/Mehmed" ismi yer almaktadır. Beyit şu şekildedir:

Çudā'nıñ qaribidür ʿizzet-i ğağiki
Muğammed aña ol şevķile şālib¹⁰

Burada Muhammed isminin vezin gereği bu şekilde geçtiğini düşünüyoruz. Zira bu isim Türkçede Mehmed şeklinde de söylenebilmektedir. Sultan I. Ahmed döneminde yaşamış şairlere baktığımızda Mehmed/Muhammed adında iki önemli isim ortaya çıkar. Birincisi Hocasâde Mehmed Efendi (ö.1615), ikincisi Hocasâde Mehmed Esad Efendi (ö. 1625). Her ikisi de Hoca Sadettin Efendi'nin (ö. 1599) oğlu olup Sultan I. Ahmed döneminde şeyhülislamlık yapmışlardır.

⁷ *Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn* (Fatih Kitaplığı, 2574), 357b.

⁸ *Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn* (Fatih Kitaplığı, 2574), 300a.

⁹ *Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn* (Fatih Kitaplığı, 2574), 341b.

¹⁰ *Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn* (Fatih Kitaplığı, 2574), 349b.

Bu iki ismin ortak özellikleri bunların hem şair hem de âlim olmalarıdır. Çünkü *İhyâ'u Ulûmi'd-dîn* gibi İslam fıkhiyla ilgili yönü de olan bir eserle uğraşmak bu konularda bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir. Ayrıca eserin, bire bir tercüme olmayıp içinden gerekli görülen yerlerin alınması, bir nevi konuların elemenden geçirilmesi bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

Çalışmamıza esas olan eserde Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerin olması ve söz konusu iki ismin de bu dillerde şiir yazabilecek yetenekte olmaları, eserin müellifi olabilecekleri düşüncesini güçlendirmektedir.

Hocazâde Mehmed Efendi'nin iyi yetişmiş bir âlim olduğu, Türkçe, Arapça ve Farsça şiir ve nesirleri bulunduğu bilinmektedir. Babasının *Tâcü't-Tevârih* adlı eserinin zeyli durumundaki *İbtihâcü't-Tevârih*'in üçte ikisini kendisi hazırlamış, fakat Kanûnî Sultan Süleyman dönemini ihtiva eden bu eser tamamlanamamıştır. Mehmed Efendi kitabın girişinde babasının notlarını düzenlediğini ve kardeşiyle birlikte yer yer ilâvelerde bulunduğunu ifade eder.¹¹ Bu ifadelerde Mehmed Efendi babasına ait bir şiire yer verir. Babasının ağzından kaleme alınan şiirde Hoca Sadettin Efendi, kendi eserinin yazımında iki oğlunun yardım ettiğini söyler. Ve bu şiirlerde oğullarının ismini açıkça Muhammed ve Esad olarak ifade eder. İsimlerin geçtiği beyitler şu şekildedir:

İki oğlum Muhammed ve Es'ad
Olalar kahr-i dehrden eb'ad

Ola ben rûz u şeb bû kâre mucid
Oldılar bana bu 'amelde mumid

Ekserine Muhammed ab'ı mu'in
Nazmı ve nesri oldı dür semin¹²

İbtihâcü't-Tevârih adlı eseri incelediğimizde konunun işlenişi bakımından çalışmamıza esas olan eserle aynı yapıya sahip olduğunu gördük. İkisi de mensur-manzum karışık olup konu önce nesir olarak anlatılmış ve hemen ardından bir şiirle özetlenmiştir. Ve asıl önemli olan ise Hocazade Mehmed Efendi'nin *İbtihâcü't-Tevârih*'te bir şiirde ismini “Muhammed” olarak açıkça ifade etmesidir. Söz konusu şiirde geçen beyit şu şekildedir:

Didi târihin Muhammed mülhem olup gaybden
Leşker-i küffâr çıkdı hısn-ı Üsturgûndan¹³

¹¹ Mehmed İpşirli, “Bostanzade Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/452-453.

¹² Mehmed Efendi, *İbtihâcü't-Tevârih* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Koleksiyonu, 321-322), 36b-37a.

¹³ Mehmed Efendi, *İbtihâcü't-Tevârih* (Hüsrev Paşa Koleksiyonu, 321-322), 11b.

Çalıştığımız eserde de şiirlerde müellife ait bir mahlas kullanılmamış, yukarıda belirttiğimiz gibi, açıkça “Muhammed” ismi zikredilmiştir.

Hoca Sâdeddin Efendi'nin ikinci oğlu olan Mehmed Esad'ın edebiyatla yakından ilgili olduğu, Türkçe ve bilhassa Arapça, Farsça şiirler yazdığı bilinmektedir. Mehmed Esad Efendi'nin *Divan'ı* ve *Gül-i Handan* adında bir *Gülistan* tercümesi olan eseri vardır.¹⁴ Mehmed Esad Efendi ise *Gül-i Handan* adlı eserinin sebab-i telif bölümünde bir şiirde açıkça ismini “Esad” olarak zikretmiştir.

Hazret-i Sultan Ahmed nâmına Es'ad dahi

Eyleyüp inşâ Gül-i Handânı itdi dil-güşâ¹⁵

Buradan bu kişilerin şiirlerde mahlas kullanmak yerine doğrudan isimlerini kullandıkları sonucuna varmaktayız.

Bu bilgiler ışığında *Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn* adlı eserin müellifinin Hocaazâde Mehmed Efendi olabileceği ağırlık kazanmaktadır. Bizim kânatımız bu yöndedir.

Ayrıca eserin [417b] sayfasında şöyle bir ifade yer alır:

Ziyâret-i şubûr bu bâbda âşâr u ahbâr keşîre olup inşâ'llâhu Te'âlâ *Rûğ* nam kitab tercemesinde mufaşşalan beyân olunur.¹⁶

Burada ismi geçen *Ruh* kitabı *İhyâ'nın* içindeki kitap bölümlerinden biri olmayıp kaynaklarda *Kitabu'r-Ruh* adıyla geçen İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) ruhun mahiyeti ve ölümden sonraki durumuyla ilgili eseridir.¹⁷

Bu bilgiye göre eserin müellifi, bu kitabı tercüme etmek istemiş ve konuyla alakalı bilgilerin daha detaylı olarak orada anlatılacağını söylemiş olabilir. Ancak yaptığımız araştırmalarda *Kitabu'r-Ruh*'ün çalıştığımız eserle aynı dönemde yapılmış bir tercümesine rastlayamadık. Böyle bir tercümenin, eğer varsa, bulunmasının da *Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn*'nin müellifinin kimliğini tespit konusunda yardımcı olabileceği kanaatindeyiz.

SONUÇ

Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi Ulûmi'd-dîn Osmanlı Türkçesi ile yazılmış, tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığında 2574 numara ile kayıtlı, manzumensur karışık yazılmış bir eserdir. Özellikle İmam Gazali'nin tanıtıldığı yazılarda ve Bostanzâde Mehmed Efendi hakkında bilgi veren muhtelif kaynaklarda eserin,

¹⁴ Aktepe, Münir. “Hocazade Esad Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/10-13.

¹⁵ Şerif Muhammed Efendi b. Esad, *Gül-i Handân* (İstanbul: Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi., 34 Nk 4204), 34b.

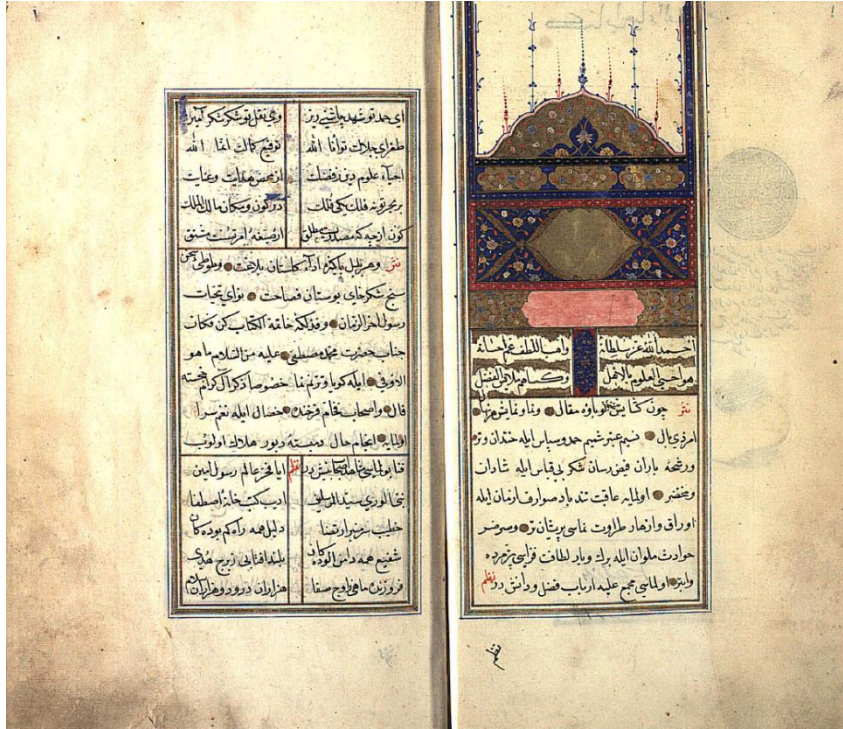
¹⁶ *Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn* (Fatih Kitaplığı, 2574), 417b.

¹⁷ Çağrıncı, Mustafa. “er-Ruh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/199-2000.

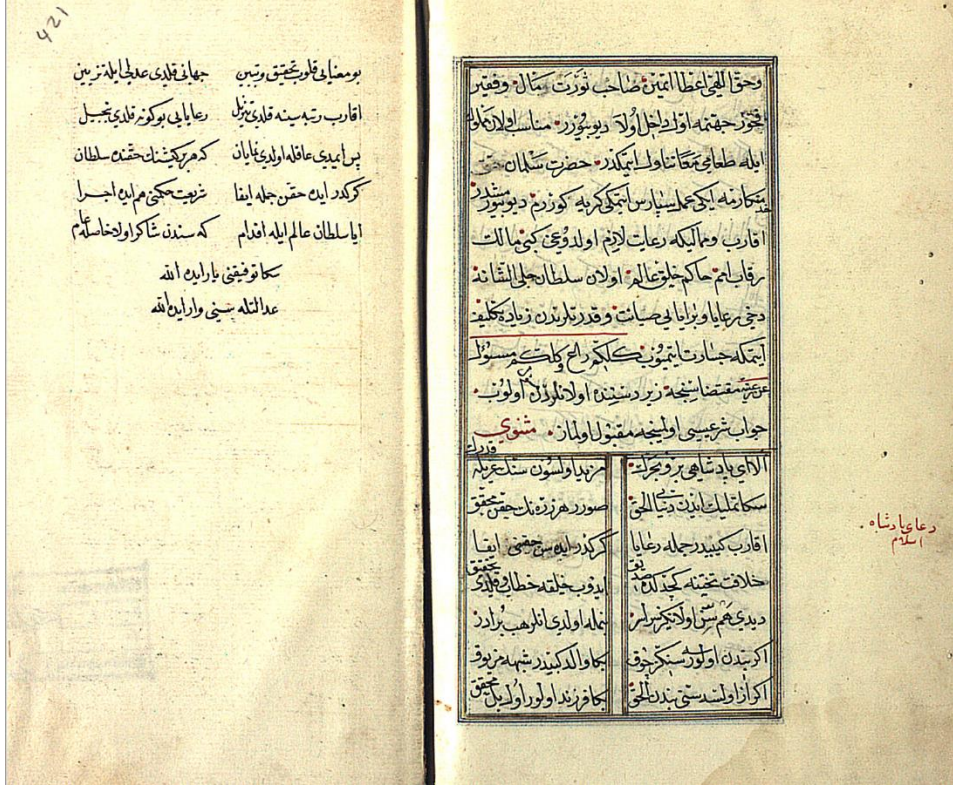
Bostanzâde Mehmed Efendi'ye ait olduğu ve İmam Gazali'nin *İhyâ'u Ulûmi'd-dîn* adlı eserinin bir tercümesi niteliğini taşıdığı belirtilmiştir. Ancak bununla ilgili olarak son dönem kaynaklarında çelişkili bilgilerin yer almasından ötürü bu eserin incelenmesi yönünde bir gereksinim hâsıl olmuştur. Eserle ilgili ayrıntılı bilgi ayrı bir çalışmada verildiği için burada sadece eserin müellifi ile ilgili tespitler üzerinde durulmuştur.

Eserin müellifi tam olarak tespit edilememiş olup ancak kayıtlarda geçtiğinin aksine eserin Bostanzâde Mehmed Efendi'ye ait olamayacağı kesinleşmiştir. Eserde yer alan Sultan I. Ahmed'e sunulduğu bilgisi ile eserin içinde farklı yerlerdeki üç şiirde geçen "Muhammed/Mehmed" ismi müellifin kim olduğuna dair elimizdeki bilgilerdir. Dolayısıyla müellifin kimliği konusunda Sultan I. Ahmed döneminde yaşamış Muhammed/Mehmed adındaki şairler ve eserleri incelenmiştir. Özellikle iki isim üzerinde durulmuştur. Bunlar Hocasâde Mehmed Efendi ve Hocasâde Mehmed Esad Efendi'dir. Hocasâde Mehmed Efendi'nin babası ve kardeşiyle birlikte yazdığı *İbtihâcü't-Tevârih* adlı eserde bir şiirde ismini açıkça "Muhammed" olarak zikretmesi, *İbtihâcü't-Tevârih*'in yazılış şekli bakımından incelediğimiz eserle aynı olması müellifin Hocasâde Mehmed Efendi olabileceği ihtimalini arttırmaktadır. Bizim kanaatimiz de bu yöndedir.

EK:1 *Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn*'in Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Kitaplığında 2574 numara ile kayıtlı nüshasının 1b – 2a sayfalarının fotoğrafı.

EK:2 *Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi ulûmi'd-dîn'in* Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığında 2574 numara ile kayıtlı nüshasının 421b - 422a sayfalarının fotoğrafı. Eserin taranmış nüshası ile asıl nüsha arasında numaralandırma farkı vardır.

KAYNAKÇA

- Aktepe, Münir. "Hocazade Esad Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/10-13. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınevi. Yay. Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen. I. 1972.
- Çağrıncı, Mustafa. "İhya'u Ulumi'd-din". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/340-341. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çağrıncı, Mustafa. "er-Ruh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/199-2000. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- el-Mardinî, Yusuf Sıdkî. "*Mesiru umumi'l-muvahhidin şerh u terceme-i kitâb-ı İhyâu ulûmi'd-din İhya Tercüme ve Şerhi*". Yay. Haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2015.

- İpşirli, Mehmed. “Hocazade Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/452-453. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- İpşirli, Mehmed. “Bostanzade Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/311. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Karakuş, Yasin. “Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi Ulûmi'd-dîn Adlı Eser Hakkında Bazı Tespitler”, *Çukurova II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi* (26-28.04.2019). ed. Seyithan Seydoşoğlu vd. 1/191-197. Adana: İksad Yayınları, 2019.
- Mehmed Efendi. *İbtihâcü't-Tevârih I-II*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Koleksiyonu, 321-322.
- Şerif Muhammed Efendi b. Esad Şeyhülislam. *Gül-i Handân*. İstanbul: Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, 34 Nk 4204.
- Ülken, Hilmi Ziya. “Gazalinin Bazı Eserlerinin Türkçeye Tercümelere”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9 (1961): 59-69.
- Yazar, Sadık. “Gazali'nin XIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Batı Türkçesinde Tercüme Edilen Eserleri”. *Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi* 31/2 (2011): 73.
- Yenâbiü'l-Yakîn fî İhyâi Ulûmi'd-dîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Kitaplığı, 2574, 1a-423a.